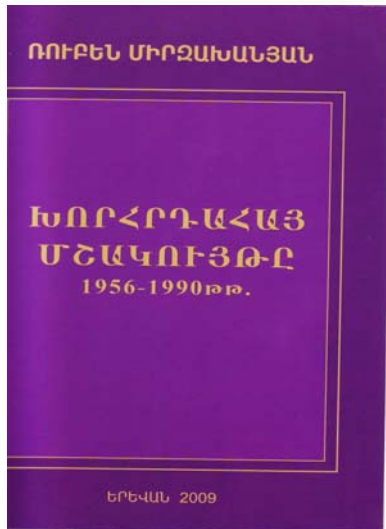

ՌՈՒԲԵՆ ՄԻՐԶԱԽԱՆՅԱՆ, Խորհրդահայ մշակույթը 1956-1990 թթ., Ե., ՀՀ ԳԱԱ
«Գիտություն» հրատ., 2009, 354 էջ:

Յուրաքանչյուր ժողովրդի քաղաքակրթության աստիճանը որոշվում և ամրագրվում է հատկապես նրա մշակույթի զարգացման ընթացքով ու մակարդակով: Առանց մշակույթի անհնար է պատկերացնել որևէ ժողովրդի տեղն ու դերը քաղաքակիրթ ազգերի ընտանիքում: Հայությունը երկրագնդի այն ժողովուրդներից է, որի մշակույթի հնությունը չափվում է հազարամյակներով: Այդ մշակույթի վերջին՝ խորհրդահայ շրջանի պատմությունը առանձին գրքով ընթերցողին է ներկայացնում վաստակաշատ մտավորական, պատմական գիտությունների դոկտոր, «Թեքեյան» մշակութային միության կենտրոնական վարչության նախագահ Ռուբեն Միրզախանյանը:

Ռ. Միրզախանյանի «Խորհրդահայ մշակույթը 1956-1990 թթ.» խորագրով աշխատության խմբագիրն է պատմագիտության դոկտոր Լավրենտի Բարսեղյանը: Վերջինս ներածականում նշում է այն առավելություններն

ու ձեռքբերումները, որոնք հատուկ են սույն ուսումնասիրությանը:

Գիրքը բաղկացած է հինգ գլուխներից: Առաջինում («Մշակութային կյանքի զարգացման սոցիալ-քաղաքական նախապայմանները 1956-1966 թթ.») հեղինակը վերլուծական մեթոդներով դիտարկում է այն պատմական իրավիճակն ու առանձնահատկությունները, որ ստեղծվել էին ԽՍՀՄ-ում 1956 թ. տեղի ունեցած ԽՄԿԿ XX համագումարից հետո: Այդ հենքի վրա տրված է վերոնշյալ իրադարձության՝ Խորհրդային Հայաստանում թողած արձագանքների ճշգիրտ պատկերը: Նշվում է, որ ՀԿԿ կենտկոմը նույնպես փորձում էր ծավալել գաղափարախոսական նոր գործունեություն, որը պետք է արտահայտեր ներքաղաքական նոր միտումները: Սույնը վերաբերում է նաև մշակույթի ոլորտին: Մակայն հին ինտելեկտի իրեն զգացնել էր տալիս, և միջոցառումների ամբողջ ծրագիրը կառուցված էր կուսակցության նախկին որոշումների ոգով: Մասնավորապես, պլանավորման տարածումը մշակույթի ընդհանուր բնագավառի վրա անտրամաբանական էր, որն, անշուշտ, ենթադրում էր պարտադրանքներ, որոնց հետևանքով էլ կաշկանդվում էր ազատ, ստեղծագործող միտքը:

Աշխատության հեղինակը կոնկրետ փաստերով անդրադառնում է հանրապետության մշակութային կյանքի տարբեր ոլորտներին, այդ թվում՝ գիտության և կրթության զարգացման առանձնահատկություններին: Այս առումով հետաքրքիր դիտարկումներ են կատարված, որոնցով որոշակիանում է գիտակրթական ոլորտի զարգացման դինամիկան: 1960 թ. Հայաստանում կար 66 գիտահետազոտական հիմնարկ, որտեղ աշխատում էին ավելի քան 3 հազար գիտաշխատող, այդ թվում՝ գիտությունների 153 դոկտոր և 1350 թեկնածու: Թիվ 1 աղյուսակում ներկայացված է հանրապետությունում գործող հանրակրթական դպրոցների, ուսումնարանների, տեխնիկումների ու բուհերի քանակը (էջ 46): Ըստ այդմ, 1965-1966 ուստարում Խորհրդային Հայաստանում գործել են 1574 հանրակրթական դպրոցներ (1950-1951-

ում՝ 1405 դպրոց) 36 ուսումնարան, 45 տեխնիկում և 11 բուհ: Տեղին ու ճշմարտացի է հեղինակի այն եզրահանգումը, որ անկախ կրթօջախներում իրականացվող կոմունիստական գաղափարական պարտադրանքից, ժողովրդական կրթության ասպարեզում ձեռք բերված նվաճումներն ակնառու էին, և Հայաստանում նախկինում երբեք նման բարձր ցուցանիշներ չեն արձանագրվել (էջ 47):

Երկրորդ գլխի հետաքրքիր բաժիններից մեկում, որը խորհրդահայ գեղարվեստական գրականության ու թատերգության զարգացման ուղիների պատմաքննական վերլուծությունն է, արված են բավականաչափ ուսանելի դիտարկումներ ու եզրահանգումներ: Բազմաթիվ փաստերի և օրինակների վկայակոչումով աներկբա է դառնում այն ճշմարտությունը, որ Խորհրդային Հայաստանում այդ ժամանակաշրջանում գրականության և արվեստի նկատմամբ մեծապես զգացվում էր պետական հովանավորությունը: Նկատելի էր նաև ազգային մոտեցման դրսևորումը: Բերված օրինակներից առավել ցայտունն առնչվում է տաղանդաշատ բանաստեղծ Պ. Սևակին, որն արժանացավ հանրապետության գրական բարձրագույն պարգևին՝ պետական մրցանակի, 1967 թ., երբ ԽՍՀՄ-ում լայնորեն նշվում էր Հոկտեմբերյան հեղափոխության 50-ամյակը, և բոլոր կարգի մրցանակները, որպես կանոն, տրվում էին այդ թեմայով ստեղծագործություններին: Իրավացի է ուսումնասիրության հեղինակը, երբ նշում է, որ Հայաստանում փաստորեն մոտեցումն այլ էր: Հիմնավորված է այն պնդումը, որ սույն շրջանում խորհրդահայ պոեզիային բնորոշ էր դառնում քարացած և կաղապարված մոտեցումներից, սխալաստիկ մտածողությունից ազատվելու ձգտումը: Հայ ժողովրդի պատմական անցյալի, նրա հերոսական ու ողբերգական էջերը շարունակ դառնում էին բազմաթիվ ստեղծագործողների բանաստեղծական աշխարհի հիմնական առանցքը:

«Արվեստը Խորհրդային Հայաստանում» ենթագլխում հեղինակը մանրամասն անդրադառնում է նույն ժամանակահատվածում խորհրդահայ թատրոնի և կինոյի, երաժշտական արվեստի, կերպարվեստի ու ճարտարապետության զարգացման հիմնական ուղղություններին: Հետաքրքրական են այն փաստերը, որոնք վերաբերում են հայոց Մեծ եղեռնի 50-րդ տարելիցի կապակցությամբ ծրագրված՝ հուշահամալիրի կառուցման նախագծերի ընտրությանը: Պարզվում է, որ այստեղ մեծ դեր է խաղացել ՀԽՍՀ Մինիստրների խորհրդի նախագահ Անտոն Քոչինյանի կարծիքը: Մրցույթի ներկայացված նախագծերից նա հավանություն է տալիս ճարտարապետներ Արթուր Թարխանյանի ու Աշոտ Քալաշյանի նախագծին՝ գտնելով, որ դրանում «Երկու բաղադրիչները՝ սուգն ու վերածնունդը մատուցված են ճարտարապետական պարզ ու մատչելի լեզվով: Մեկը՝ խաչքարաձև, խոնարհված կոթողներով, մյուսը՝ շեշտակի վերապաց սրածայրով» (էջ 123): Հենց Ա. Քոչինյանն էլ նպաստում է ճիշտ ընտրություն կատարելուն:

Աշխատության երրորդ գլուխը նվիրված է հայրենիք-սփյուռք մշակութային կապերի սկզբնավորման և զարգացման ընթացքի գիտական մշակմանն ու լուսաբանմանը: Նշվում է, որ հայրենիք-սփյուռք մշակութային մերձեցմանը նպաստող գործոնները երկուսն էին՝ քաղաքական (հատկապես խրուշչովյան «ձնհալի» առկայությունը), որն աստիճանաբար, արդեն 1960-ական թթ. կեսերից ինքն իրեն սպառեց, և մշակութային, որը շարունակվեց մինչև Խորհրդային Միության փլուզումը: Վերոնշյալ կապերի օրեցօր ընդլայնումը ծնեց Սփյուռքի հետ աշխատանքները համախմբող մարմնի ձևավորման գաղափարը, որի հիմնադիր կոնֆերանսը տեղի ունեցավ 1964 թ. հունիսի 25-ին, Երևանում: Կազմակերպության նախաձեռնողներն էին Ամենայն հայոց կաթողիկոս Վազգեն Առաջինը, անվանի

մտավորականներ Մարտիրոս Մարյանը, Վարդգես Համագասպյանը, Ստեփան Զորյանը, Նաիրի Զարյանը, Միլվա Գապուտիկյանը, Հրայրա Քոչարը և ուրիշներ: Անդրանիկ նիստում է «Միյուրքահայության հետ մշակութային կապի կումիտեի» (էջ 153): Հստակ մատնանշվում է այն միտքը, որ Մեծ եղեռնի 50-ամյակի պետականորեն ոգեկոչումը նոր, կարևոր ազդակ էր հայրենիք-սփյուռք մերձեցման համար: Իսկ Խորհրդային Հայաստանի այդ ժամանակվա ղեկավար Յա. Զարոբյանն իր հետագա գործունեությամբ էլ ավելի նպաստեց վերոնշյալ մերձեցմանը:

Աշխատության ուշագրավ մասերից է չորրորդ գլուխը՝ «Մշակութային կյանքը Հայաստանում 1966-1990 թթ.» խորագրով: Այս ժամանակաշրջանը, ըստ մշակույթի պատմության հետազոտողի, լի էր մշակութային կյանքի զարգացման վերընթացն ապահովող իրադարձություններով ու իրողություններով՝ առկա գրեթե բոլոր ոլորտներում: Լուրջ նվաճումներ էին գրանցվում ժողովրդական կրթության, գիտության, թատրոնի և կինոյի բնագավառներում: Դա, անշուշտ, այդպես էր, քանզի մշակութային կյանքը Խորհրդային Հայաստանում պետական հովանավորության առարկա էր: Վիթխարի աշխատանք էր իրականացվում նաև երկրի գյուղական շրջաններում: Այս առումով հեղինակի ևս մեկ իրավացի եզրահանգումը հետևյալն է. «Ժողովրդական կրթության զարգացումը համարվում էր համապետական գործ, և երբեք հայ գյուղը այնքան հարուստ չէր եղել կրթական հիմնարկներով, մշակութային օջախներով, ակումբներով, գրադարաններով, կուլտուրայի տներով» (էջ 164-165):

Այս ամենն, այո, անվիճելի ճշմարտություն է, և սույն աշխատության էջերում այն տեսանելի է նաև կոնկրետ թվերով ու փաստերով, համապատասխան աղյուսակներով: Հպարտանալու շատ բան կար այդ ժամանակներում, և այդ ոգով ու ոճով էր ներծծված Խորհրդային Հայաստանի ղեկավարի՝ Կ. Դեմիրճյանի՝ 1981 թվականին ՀԿԿ կենտրոնական կումիտեի և ՀԽՍՀ Գերագույն խորհրդի հանդիսավոր նիստում ունեցած հաշվետու ելույթը. «Մեր մեծ նվաճումն է այն, որ այժմ հանրապետությունը ծածկրված է թատրոնների, համերգասրահների, կինոթատրոնների, գրադարանների, թանգարանների, երաժշտական, գեղարվեստական, պարարվեստի դպրոցների և ուսումնարանների խիտ ցանցով» (էջ 256): Այնուամենայնիվ, վերոնշյալ նվաճումներին զուգահեռ, հասարակության խորքերում հասունանում էին լուրջ ճգնաժամային երևույթներ, որոնց սկզբնական շրջանում տրվեց «լճացում» անվանումը: Լճացում, որը շատ արագ վերածվեց համակարգային ճգնաժամի: Սույն հարցերին հեղինակն անդրադառնում է «Խորհրդահայ մշակույթը հասարակական-քաղաքական նոր պայմաններում՝ 1985-1990 թթ.» ենթաբաժնում:

Անփոփելով նշենք, որ Ռ. Միրզախանյանի սույն աշխատությունը ևս մի կարևոր ներդրում է հայ պատմագիտության մեջ առհասարակ և Հայաստանում մշակութային կյանքի ուսումնասիրության ասպարեզում մասնավորապես: Աշխատությունն ունի բուսերեն ու անգլերեն ծավալուն ամփոփումներ, ուշագրավ են դրանում գետեղված՝ Հայաստանի վերոնշյալ շրջանի մշակութային կյանքը ներկայացնող հազվագյուտ լուսանկարները:

ԿԱՐԱՊԵՏՅԱՆ Ա. Հ.

Պատմական գիտությունների թեկնածու